

Moederschapsbeelden in Afrikaanse kunst

Dit artikel is geschreven in het kader van een tentoonstelling, die van 29 juli tot eind februari 2023 te zien is in het Museum van de Vrouw, Plats I in Echt, Nederlands Limburg. Het thema is *Afrika in Beeld, een meisje wordt vrouw, wordt moeder*. Het is een wandeling doorheen het Afrikaanse erfgoed uit mijn collectie. In die zin is het een tentoonstelling van verhalen opgehangen aan beelden uit het dagelijks leven van een kind, een meisje, een vrouw, een moeder, een echtgenote. Het moederschap is daar een belangrijke fase in.

Yoruba-beeld van moeder
met kind, h. ± 50 cm.
Coll. Ursula Voorhuis

Mary Nooter Roberts citeert in haar artikel de vermaarde ritueel specialist van de Luba, Bwana Kudie, die uitlegt waarom bij de Luba haast uitsluitend vrouwen worden afgebeeld: “Omdat ze superieur zijn, zij brachten ons ter wereld, zij hebben intelligentie en kracht die deze van de mannen overstijgt: vrouwen hebben de macht.” Maar nog sterker is de uitspraak van de auteur Amadou Hampâté Bâ in zijn autobiografie *Amkoullel, l'enfant Peul*: “De moeder wordt beschouwd als de goddelijke werkplaats waar de schepper direct, zonder tussenkomst, werkt om een nieuw leven te vormen en tot volwassenheid te brengen. Dit is de reden waarom in Afrika de moeder wordt gerespecteerd als een godheid.” (eigen vertaling).

Kabila-beelden

Vooraleer we de ‘moeder en kind’ beelden onder ogen te nemen, is het interessant om nader in te gaan op de zogenaamde Kabila-beelden. Ze behoren bij de Luba tot de mooiste objecten die er te vinden zijn en musea pakken er graag mee uit. Het bekendste is wellicht het exemplaar van het Museum in Tervuren. (Red.: op pag.39 staat een artikel van Jef Verbinnen over de snijder(s) van de Kabila-beelden. Een afbeelding van het beeld uit Terveuren vindt u op pag.45).

Maar zoals altijd in Afrika heeft dit beeld een functie. In zijn publicatie *Kabila- en grafbeelden uit Kongo* uit 1938 heeft de auteur Dr. J. Maes veel getuigenissen verzameld over het gebruik. Als omschrijving voor Kabila ka Lulombo gebruikt hij de termen ‘bedelares of bedelende figuur’ en ‘kraambeeld’, maar dergelijke beelden worden ook vaak omschreven als ‘schaal-draagsters’.

Vraag om hulp en steun

Het Kabila-beeld heeft alles te maken met de bevalling, de periode voor en na het ter wereld brengen van het kind. De man van een vrouw in verwachting moet een beeld (laten) snijden volgens de strikte canon van de Luba. Het hoofd is de weergave van de toekomstige moeder met haartooi van de natie en de tatoeages van het volk, kortom
Lees verder op pagina 34

Luba, DR Congo
De afbeelding van een vrouw met de handen aan de borsten heeft helemaal geen erotische betekenis, maar verwijst naar de moeder als degene die zorg draagt voor het gezin en die de clan en de natie in stand houdt. De hoogte van de beeldjes is resp. 25, 21, 15 en 10 cm.

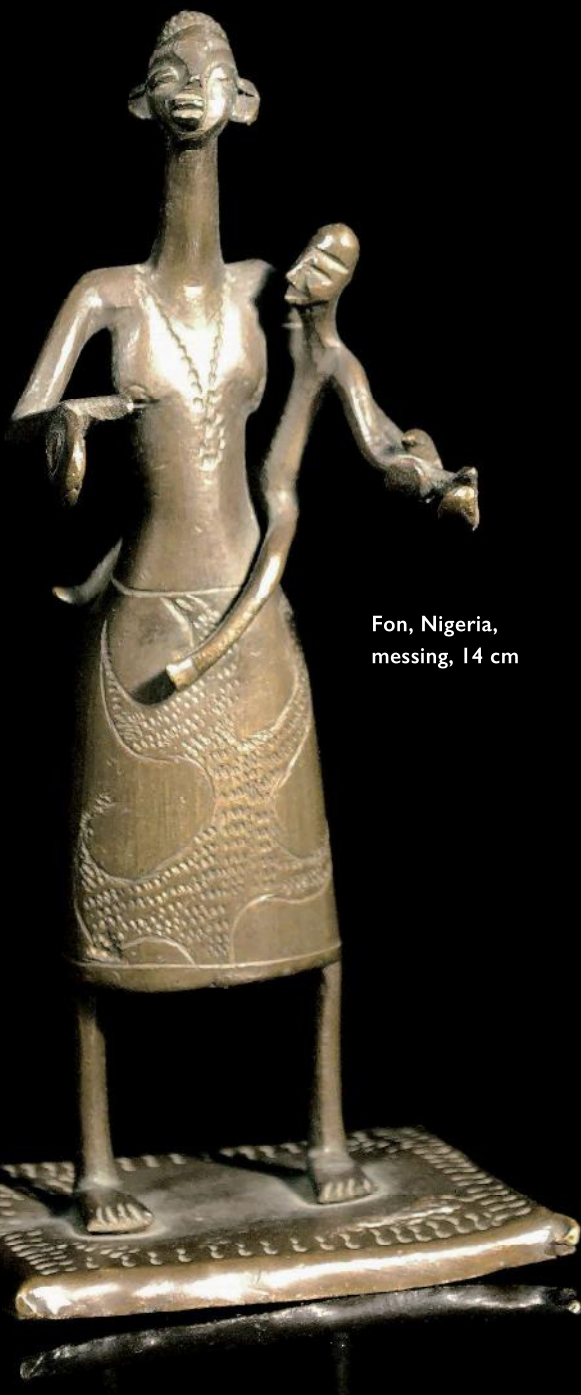

Dogon, mali,
hout, h. 24 cm

Kongo, DR Congo,
ivoor, h. 20 cm

Een kind op rug of heup
geeft aan dat de moeder
de matrilineaire bloedlijn
in stand houdt

Fon, Nigeria,
messing, 14 cm

Lulua, DR Congo,
hout, h. 14 cm

Bronzen
moederschaps-
beeld van de Dan.
(h. 16 cm)

de evocatie van een toekomstige moeder die alle aandacht verdient.

De laatste dagen voor de bevalling, wanneer de moeder het zware werk niet meer aankan, wordt het beeld voor de hut gezet: een oproep om de hoogzwangere bij te staan. De echtgenoot “zet het beeld buiten en begint op zijn hoorn te blazen. Wanneer vrienden en burens aankomen en ze zien het beeld, dan laten ze enkele kralen in de schaal glijden. Het is een bedekte manier om een aalmoes te vragen”. Andere auteurs verwerpen deze theorie van Maes. Deze schalen zouden bewaarplaatsen zijn voor heilige kaolin en andere sacrale voorwerpen.

Edele vrouw

Over de vorm schrijft Maes: “Het is helemaal geen stylering van een ongelukkige, een behoeftige, van een bedelares: maar het is een edele vrouw, een beeld dat aan alle voorbijgangers doet herinneren dat de gemeenschap weldra een kind meer zal tellen, en dat de vrouw, binnen in de hut, het moment afwacht dat ze moeder zal worden”, maar dat ze ook na de bevalling hulp en steun verwacht.

Merkwaardig is dat de auteur hier meteen de vergelijking maakt met soortgelijke beelden bij de Yoruba (zie p. 30). Hij heeft daarover de volgende theorie: “Alles wijst hier op een samenleven in vroegere, lang vervlogene jaren der voorouders en het volkenkundig verband, tusschen de Negers uit Yoruba en de Baluba’s uit Katanga, komt in hun kunstwerk en plastiek scherp uit”.

Moederschapsbeelden

We blijven bij de publicaties van J. Maes, omdat zijn vaststellingen zijn gebaseerd op het eerste onderzoekswerk begin vorige eeuw. Over de aard van deze “moeder-eerebeelden” zegt hij dat het “wel werkelijk Klanmoeder-eerebeelden zijn”. ...

”Het moederbeeld is geen fetisj, al verbeeldt het, althans in Mayombe, de moeder van de toovermeester, den nganga Diphomba”. Toch zal deze ‘toovermeester’ in trance het beeld, zijn moeder, overreiken aan de meisjes die aanwezig zijn en die “houdt het op haar schoot of draagt het als een kind en (...) het wordt een wedijver onder de meisjes, om ook eens de mooie

Phemba te mogen vertroetelen”.

Ook in de andere regio's en bij uitbreiding over heel Afrika wordt de oermoeder vereerd met al dan niet verfijnde beelden.

Herbert I. Cole omschrijft het belang van de moederschapsbeelden erg gevat als: "Van alle archetypes is het moederschapsbeeld het meest fundamentele, het meest verspreide en het belangrijkste in de Afrikaanse kunst."

Kenmerken

In een artikel in *Tribal Arts* analyseert de auteur Kevin Tervala de moederschapsbeelden en onderscheidt enkele hoofdkenmerken van de "pouvoir de la mère".

- Er is het silhouet van de vrouw in verwachting: het is een teken van macht, want de vrouw is in staat leven te creëren.
- De aanwezigheid van het kind op rug of heup geeft aan dat de moeder de familie en de matrilineaire bloedlijn in stand houdt. Maar gezeten op de rug van de moeder is het kind verzekerd van bescherming. "A mother's back is the baby's medicine" (Cole, 1989)
- De vaak prominente voorstelling van de borsten duidt op kracht van de moeder om haar kinderen te voeden en groot te brengen en het is een metafoor voor het in leven houden van de hele familie en gemeenschap.
- De houding van de handen op de borsten verwijzen naar de *bixila*, de koninklijke geheimen en verboden, waarvan bevoorrechte vrouwen de bewakers zijn.
- De scarificaties die we op vele maskers en beelden aantreffen refereren naar de scarificaties op het lichaam van de vrouwen en hun macht om leven te geven.
- Er is tenslotte de blik van de vrouw die niet naar het kind is gericht, maar in zichzelf gekeerd en onverstoort om de hele gemeenschap te omvatten.

Uitzondering daarop zijn de terra cotta moederschapsbeelden van de Igbo, waar moeder en kind elkaar wel aankijken.

Moederschapsbeelden stralen een bijzondere geladenheid uit die een combinatie is van kracht, zachtheid, ingetogenheid en de zorg voor het kind en voor de uitbreiding van de hele gemeenschap.

mateusen@skynet.be

Het moederschapsbeeld is het meest fundamentele en belangrijkste in de Afrikaanse kunst

Een terra cotta
moederschapsbeeldje
van de Igbo.
Moeder en kind kijken
elkaar aan. (h. 16 cm)

Literatuur

- Amadou Hampât'e Bâ. (1991). *Amkoullel, l'enfant Peul*. Arles: Actes Sud.
- Cole, H.M. (2017). *Maternity, Mothers and children in the arts of Africa*. Brussel: Mercatorfonds
- Cole, H.M. (1989). *Icons*. Washington: Smithsonian.
- Maes J. (1938). Kabila- en grafbeelden uit Kongo. In: *Annalen van het Museum van Belgisch Congo. Ethnographie serie VI: deel II afl.2*
- Maes J. (1939). Moedereerebeelden uit Kongo. In: *Annalen van het Museum van Belgisch Congo. Ethnographie serie VI: deel II afl.3*
- Roberts, M.N. (2013). The King is a Woman, Shaping Power in Luba Royal Arts. In: *African arts*, Autumn 2013 vol. 46 , no. 3. P. 68-81